

סנהדרין לד

משה שווערד

1. יד רמה על סנהדרין דף מב/א

מתני' ואח"כ מכניסין את השני, אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות אין שומעין לו, משום דהוה ליה נוגע בעדותו כדאמרין בפירקין דלעיל. ואי קשיא לך אי הכי כי אמר איהו יש לי ללמד על עצמי זכות כל שכן דאין שומעין לו, ואמאי קתני שומעין לו. [1] לא דמי דאלו איהו כיון דשייך במילתא לא סגי' דלא טעין לנפשיה, וכי האי גוונא לאו עדות היא ולא דינא הוא אלא מטען טעין לנפשיה כשאר בעלי דינין, והשתא אנן מחייבין למיטען ליה איהו לא טעין לנפשיה, אבל עדים דלא שייכי במילתא כשאר עדים ושאר דיני דמו דאתו למידן ולאסהודי במילתא דאית להו זכותא בגוה, ואם תאמר א"כ אפי' עדים נמי דהא למעבד הצלה לנפשיהו קאתו ולשבקינהו למטען לנפשיהו, הני מילי היכא דאתו לכלל הכי, אבל כל כמה דלא אתו לכלל הכי לאו בעל דין הוא אלא כשאר אינשי חשיב, [2] ויש אומרים דגבי דידיה היינו טעמא לפי שהכל יודעים שבשביל הצלת עצמו הוא אומר ואין האחרים סומכין על דבריו אלא א"כ יש בהן ממש, אבל אחד מן העדים שהעיד עליו חובה בתחלה אם יהא עכשיו מלמד עליו זכות יהו סבורין שבכל לבו הוא ויהו נמשכין אחריו וסומכין על דבריו, והוא אינו אומר אלא כדי שלא יבאו עדים ויזימוהו, ופירוקא דילן מסתבר טפי:

2. יד דוד מסכת סנהדרין דף לד עמוד א

ורבנן האי למות מאי דרשי ביה. [1] הר"ן כתב דדוקא בדיני נפשות אינו מלמד זכות דנוגע הוא, דמתיירא אם יוגמר הדין לחובה שמא יוזם ויהרג הוא אבל בדיני ממונות אינו מתיירא כל כך מהזמה ולכן שפיר יכול ללמד זכות, [2] אבל הרמב"ן סובר דאף בדיני ממונות אינו מלמד זכות, דאפשר דגם בממון מתיירא הוא מהזמה ע"ש בארוכה, ולדיעה ראשונה קשה לי מאי מקשה רובנן האי למות מאי דרשי ביה, הא איצטריך הך למות למעט דיני ממונות, ודוקא בדיני נפשות אבל בדיני ממונות לא. ואפשר לומר דזה ידעינן מנפש מדכתיב בנפש, ממילא שמעינן דהוא דוקא בדיני נפשות...

3. שעורי ר' דוד מסכת סנהדרין דף לד עמוד א

(שמב) אי עדים מלמדין זכות בד"מ גמ' מ"ט דר' יוסי בר יהודה דאמר קרא עד אחד לא יענה בנפש למות, למות הוא דאינו עונה אבל לזכות עונה, ורבנן, אמר ריש לקיש משום דמיחזי כנוגע בעדותו, [והיינו דמלמד זכות מיחזי כנוגע בעדות, ולכן בין לזכות בין לחובה לא יענה]. וכתב הרמב"ם (פ"ה מהל' עדות ה"ח) דזהו דוקא בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות יש לעד ללמד זכות וחובה, ע"כ. [וצ"ב דכיון דהטעם שאין עונין לזכות, הוא משום דמיחזי כנוגע בעדות, א"כ הא גם בדיני ממונות הו"ל נוגע בעדות ומ"ט מעיד לזכות]. וכתב הר"ן דדוקא בד"נ הן נוגעין בעדותן, דחיישינן שמא העידו שקר ורוצים להפך בזכותו כדי שלא יגמר הדין על פיהם, ואם יוזמו יהיו פטורין, אבל בד"מ לא חיישינן הך חששא, שאינן נוגעין כ"כ בעדות משום חשש הזמה, ולכן בד"מ עונין אף לזכות. אך כתב דדעת הרמב"ן דכי היכי דחיישינן לד"נ משום נגיעה, ה"נ חיישינן לד"מ ואין עונין העדים כלל לא בממונות ולא בנפשות ע"ש.

4. מרגליות הים

ב. מנין לאחד מן התלמידים שאמר יש לי ללמד עליו זכות כו'. צ"ע אם כל חברי הסנהדרין ראו לחובה שאז היו פוטרין אותו ובא תלמיד ואמר יש לי ללמד זכות, וחנה לימוד זכות זה הרי יהיה לחובתו של הנידון אי שומעין לו, והנה לע' לג' ב אות יד הבאתי מחדושי הר"ן שתלמיד נמנה רק כשיש מחלוקת בין חברי הסנהדרין אבל לא אם כולם בדיעה אחת לפ"ז אין מקום לאסתפקתא זו גם לטובן שפוטרין היינו שיצא זכאי ועמש"כ לעיל י"ז א אות יח—כד.

5. שעורי ר' דוד מסכת סנהדרין דף לד עמוד א

שדמ) המלמד זכות שחזר ולימד חובה אי הוי רק איסור, או דלא הוי דין גמ' דיני נפשות המלמד [חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה], אמר רב לא שנו אלא בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמ"ד מלמד זכות חוזר ומלמד חובה.

והנה יש לעיין בהא דאמרינן דבשעת משא ומתן המלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה, איך הדין אם חזר ולימד חובה, האם הדין לא הוי דין, דכיון שלא דנו כמו שצריך לדון ממילא נפסל דין שלהם. או דלמא, רק איסור הוי, שאסור לחזור וללמד חובה, אבל מ"מ בדיעבד הוי הדין דין.

ואכן ברמב"ם (פ"י מהל' סנהדרין ה"ב) כתב ובכלל לאו זה שלא יחזור המלמד זכות בד"נ ללמד חובה וכו', משמע מלשונו דרק על לאו עובר כשחוזר ומלמד חובה, אבל מ"מ דינו דין.

[ואמנם ברש"י (במתני') כתב דהא דאינו חוזר ומלמד חובה סברא היא דבעינן והצילו העדה, אבל הרמב"ם כתב דעובר בלאו, ועכ"פ משמע דרק לאו איכא אבל הדין שדנו הוי דין].

אכן צ"ע דאי נימא כן דכוונת הרמב"ם דרק לאו עובר אבל דינו דין, א"כ יהא ראייה דאף הדין שכתב (בהלכה א') נמי כן, שכתב שם וז"ל אחד מן הדיינים בדיני נפשות שהיה מן המזכין או מן המחייבין לא מפני שאמר דבר הנראה לו בדעתו אלא נטה אחר דברי חבריו הרי זה עובר בלא תעשה, וע"ז נאמר לא תענה על ריב לנטות, מפי השמועה למדו שלא תאמר בשעת מנין, די לי שאהיה כאיש פלוני, אלא אמור מה שלפניך ע"כ. [והיינו דדיין צריך לומר מה שנראה לו מדעתו, אבל אם רק סומך על דברי חבריו ואומר גם הוא כמותו עובר נמי על לאו זה].

וא"כ אטו נימא דאף בזה הוי דינו דין אם סמך על דברי חבריו, ורק לאו עובר, דזה ודאי אינו. [ובמנ"ח (מצוה ע"ז סק"א) תמה, איך יועיל זה אפי' בד"מ, דאיך יעלה על הדעת דכולם יסמכו על אחד, והם אינם מבינים כלל, והרי אם יאמר באמת שאינו יודע, יוסיפו הדיינים, וא"כ הא יש כאן בודאי הטיית דין.

ולכן כתב דודאי אף בד"מ הוי בכלל מטה דין, ורק בדב"נ איכא נמי לאו זה, דבנוסף לכך עובר נמי על לאו זה, ובד"מ אינו עובר על לאו זה]. וא"כ אף בהלכה ב' גבי חוזר ומלמד חובה דכתב הרמב"ם דעובר בלאו, אינו מוכרח דאיכא רק לאו ותו לא, דאפשר דבאמת דינו נמי לאו דין הוא, ורק דעובר ג"כ בלאו. (ועי' בסמוך).

שמה) הוכחה מתוס' דהוי רק איסור אבל דינו דין **אכן מדברי התוס' מוכרח דדינו דין.**

דהנה בגמ' בסמוך בעי להוכיח מהא דכותבין דברי המזכין, דאף בשעת גמר דין אין יכול לחזור וללמד חובה, דמשו"ה צריך לכתוב מאיזה טעם זיכה, כדי שלא יאמר שטעה בדבר שהצדוקין מודין בו.

ובתוס' (ד"ה אלא דברי) הקשו, דמה ראייה דאף בשעת גמ"ד אין יכול לחזור בו, נימא דהטעם שצריך לכתוב, הוא משום שלא יחזור בו בשעת משא ומתן, דאז ודאי אין יכול לחזור בו, ודלמא יאמר שטעה בדבר שהצדוקין מודין בו, ולכן כותבין מאיזה טעם זיכה ולא יוכל לחזור בו.

ותירצו כיון דליכא נפקותא כולי האי לענין פטור וחובה של נידון, אלא כדי שיחזור אחר זכותו, לא היה להם לחוש לכתוב טעמא מאחר דבשעת גמר הדין יכולין לחזור בכל ענין וכו', ע"כ.

ולכאורה אי נימא דאם חזרו בהם בשעת משא ומתן לא הוי רק איסור אלא דהדין לא הוי דין, א"כ הא איכא נפקותא הרבה, אי הוי דין או לא. ומוכח דסברי דזה ודאי דינו דין אף דעבר הדיין על האיסור, ולכן כתבו דכיון דליכא נפקותא כולי האי, ורק כל האיסור כדי שיחזור אחר זכותו, לא היה להם לחוש לכתוב טעמא וכו'.

6. רש"י על סנהדרין דף לד/א

דברי המחייבין – [1] פלוני חייב ומן הטעם הזה, פלוני זיכה ומן הטעם הזה:

7. רמב"ם יד החזקה הלכות סנהדרין פרק א

(ט) כל מקום שיש בו סנהדרין יהיו שם שני סופרי דיינים עומדין לפניהם אחד מן הימין ואחד מן השמאל [2] אחד כותב דברי המחייבין ואחד כותב דברי המזכין:

8. שערים מצויינים בהלכה

כתב בלחם שמים, דנראה שהיו כותבין מעומד, ולא היה לפניהם שולחן לכתובה כמנהג סופרי זמנינו, כי היו כותבין על פנקס, ומחזיקין אותו בידיהם, וכותבין על גבי כף שניה, או על ברכיהם כו'.

9. יד רמה על סנהדרין דף לד/א

תא שמע שני סופרי דיינים עומדין לפניו וכותבין דברי המחייבין, מאיזה טעם חייבו, ודברי המזכין, מאיזה טעם זכו, ודייקינן בשלמא דברי המחייבין צריכין מיכתב ביומא קמא דאי הדרי בהו מטעמא קמא ואתו למחר לחיוביה מטעמא אחרינא בעו למעבד ליה הלנת דין להאי טעמא בתרא דילמא הדרי בהו נמי מיניה, אלא דברי המזכין

למה לי למכתב, דאי למיניא לכתוב פלוגי ופלוגי מזכין, ואי משום שעת משא ומתן דלמחר שצריכין לדון אלו כנגד אלו הא ודאי לשכחה דחד ליליא ליכא למיחש, אלא כי היכי דאי בעי חד מינייהו למחדר ביה ולומר טעיתי בדבר שאין הצדוקין מודין בו לא עיייתנן ליה, ודחינן אלא כדי שלא יאמרו טעם אחד משני מקראות, בזמן שאין אחד מהן רואה טעמו של חברו, דכי האי גוונא אין מונין להם אלא אחד, מאי טעמא לפי שאין טעם אחד יוצא משני מקראות, וודאי קרא דחד מינייהו למילתא אחריתי קאתי, ומשתכח דחד מינייהו מטעה קא טעי, מנא הני מילי, אמר קרא אחת דבר כו' מאחת שדבר שמעתי שמים, אבל לא דבר שמים לשמוע אחת:

10. שערים מצויינים בהלכה

אחת דיבור אלקים שמים זו שמעתי כו', מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. ע"י בדברינו לעיל (כו: ד"ה אלא) שהבאנו דברי הרמב"ן (סה"מ שורש השני) דלא אמרו אין המקרא אלא כפשוטו, אלא אין מקרא יוצא מידי פשוטו, לומר שיש לנו פשוטו עם מדרשו, והכתוב יסבול את שניהם, ושניהם אמת כו' ע"ש.

11. רמב"ם יד החזקה הלכות סנהדרין פרק י

(ה) שנים שאמרו טעם אחד אפילו משני מקראות אין נמנין אלא כאחד:

12. גמרא הלכה ברורה

דף לד. גמרא. בעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן: אמרו שנים טעם אחד משני מקראות מהו? אמר ליה אין מונין להן אלא אחד. ציון ה. שנים שאמרו טעם אחד, אפילו משני מקראות, אין נמנין אלא כאחד.

(רמב"ם סנהדרין י, ה)

דיינים שאמרו טעם אחד או טעמים שונים

א. טעם אחד ממקרא אחד ומסברה אחת. רש"י בד"ה אין מונין מפרש את האמור בסוגייתנו שכיון שלא נכתבו שני מקראות לטעם אחד, ממילא ברור שאחד הדיינים טועה, לכן אין מונין להם אלא אחד, וכך מפרשים הרמ"ה ובעל אור זרוע (פסקי סנהדרין לד).

מתוך דבריהם עולה שאם אמרו טעם אחד ממקרא אחד נמנים כולם, והרמ"ה אף מוסיף שאם אמרו טעם אחד משני מקראות אבל כל אחד מסכים גם לדרשו של השני שוב אין מניעה למנות את כולם.

(הרמב"ם) כותב בהלכה שלפנינו שאם היו שנים שאמרו טעם אחד אפילו משני מקראות אין מונין אלא אחד, ומדבריו יוצא שאם אמרו טעם אחד ממקרא אחד בודאי שאין נמנים אלא כאחד. אכן הרמ"ך משיג על לשונו כי לפי הפשט נאמר הדין שבגמרא דווקא אם אמרו את טעמם משני מקראות ומפני שבודאי אחד טועה, והכסף משנה מסיק שכנראה כך מפרש הרמב"ם את הגמרא שאם אמרו טעם אחד ממקרא אחד זה פשוט שאין מונין להם אלא אחד. לפי זה יוצא שמונים בבית הדין את מספר הטעמים לזכות ולחובה ולא את מספר הדיינים, וזהו גם שיטת המאירי בסוגייתנו.

הש"ך בחושן משפט (סימן כה, ס"ק יט אות ד) מקשה על פירוש זה שאינו מתקבל על הדעת ששנים שאמרו טעם אחד נמנים רק כאחד, וכי כך הדין שאם אמרו כמה דיינים שהרוצח חייב מפני שעבר על מקרא מפורש דכתיב "לא תרצח", לא ימנו אלא בתור דין אחד? כך מקשה גם בעל יד דוד המוסיף שברוב הדינים הטעם הוא אחד לאמיתתה של תורה.

מכל מקום מסקנתו של הש"ך היא שיש לומר שנפלה טעות סופר בספרי הרמב"ם וצריך להשמיט את המילה 'אפילו' ובכך נמצאת שיטת הרמב"ם כשיטת שאר הראשונים. סיוע לגירסתו אפשר למצוא בדברי קרית ספר שמביא בדרך כלל את הלכות הרמב"ם כלשונן, ואינו כותב את ההלכה כמו הנוסח שלפנינו.

טעם אחד ושני מקראות, ועש"ע חו"מ סי' כה
סעיף ב בהגה, וש"ך סק"ט.

הר"מ כתב אפילו משני מקראות וכ"כ המאירי.
וכתב הב"מ מ"ש רבנו אפילו משני מקראות כלומר לא
מיבעיא אם הם ממקרא אחד ולא חשיבי אלא כחד אלא

אפי' אם אמרו שניהם טעם אחד משני מקראות לא חשיבי
אלא כחד מטעם שכתבתי וכפרש"י דלא נכתבו שני מקראות
לטעם אחד הלכך חד מינייהו מטעי טעי, ובוזו אין מקום
למה שהשיג הרמ"ך ע"כ. וכ"כ המאירי, ובערוך לנר הקשה
על הר"מ ומ"ש הכ"מ לא זכה להבין, ואמנם גם הש"ך שם
תמה ע"ד הכ"מ דאדרבא מהטעם שהביא משום דודאי חד
מינייהו מטעי טעי דק"ל שלא נכתבו שני מקראות לטעם
א', מבואר דאם הם ממקרא א' נחשבים לשנים, ותימא
היאך יעלה על דעת לחשבם רק א' וכי אם יאמר א'
מסנהדרין פלוני זה חייב מיתה שעבר על לא תרצח ואמר
גם השני וכן השלישי כמוהו עד שהרבים מסכימים כן הוא
ודאי קטלי' ליה שרובם מחייבים ממקרא א', ועוד תימא
וכי סנהדרי גדולה לא ידונו ע"פ רוב עד שימצא לדין א'
ל"ו טעמים, אלא הדבר פשוט דתיבת "אפילו" בהרמב"ם
הוא ט"ס וכך צ"ל שנים שאמרו טעם א' משני מקראות
כו' ע"כ. ולהלכה כתב הרמ"א מד' מהרי"ק דאפי' אין
הרבים מסכימים מטעם א' אלא כ"א יש לו טעם בפנ"ע
הואיל והם מסכימים לעצין הדין נקראו רבים ואוליגן
בתרייהו. אבל הש"ך פסק דבאיסור דאורייתא לא אוליגן
להקל כשמסכימים משני טעמים, ודוקא כשבאו לפסוק כן
מתוך חיבורים, אבל כשהרבים לפנינו אוליגן בתרייהו שהרי
טעם א' משני מקראות אין מונין להם אלא אחד דודאי חד
הסנהדרין והדיינים אצל כ"א טעם מיוחד ושנים שאומרים
מהני קראי לאו להבי הוא דאתי שלא נכתבו שני מקראות
לדבר אחד, אבל במשנה וש"ס ופוסקים אפי' מסכימים וכ"א
אומר טעם א' ממשנה או מגמ' אחד מונים שנים, ובד"מ
כשמסכימים משני טעמים יכול המוחזק לומר קים לי כהפוסק
ולא קים לי כוותיה בהא רק כאידך דפליג עליו. וכ"כ ב"ד
סוסי' רמב בכללים. והביאו התומים והנתיבות, וע"ע בנו"ב
(מ"ת חו"מ סי' ג) מ"ש בן המחבר ע"ד הרמ"א והש"ך,
והראה בזה מחלוקת הר"מ והראב"ד ע"ש.

14. רשימות שיעורים

דף לד. גמ'. אמרו שנים טעם אחד משני מקראות מהו א"ל אין מונין להם אלא אחד.

ומפרש"י (בד"ה אין מונין) וז"ל דחד מהך קראי לאו להכי אתא דקיימא לן לא נכתבו שני מקראות לטעם אחד הלכך חד מינייהו מטעא טעי עכ"ל. אולם עיין ברמב"ם (פ"י מהל' סנה' ה"ה) וז"ל שנים שאמרו טעם אחד אפילו משני מקראות אין נמנין אלא כאחד עכ"ל. ומבואר מדברי רש"י שאם אמרו הדיינים דין אחד משני מקראות, הן נמנין כדעה אחת, משום דאחד מהם טועה דלא נכתבו שתי מקראות ללמד דין אחד. ומשמע דאילו אמרו שנים דין אחד ממקרא אחד אזי הן נמנין כשתי דעות להוראה, דכל אחד מהם הביא ראיה נכונה לדבריו, והמנין אינו מנין של סברות וטעמים דזהו הדין אלא מנין של דיינין דס"ל דכך הוא הדין. אמנם מלשון הרמב"ם משמע דאם הביאו שנים ראיה לדין אחד ממקרא אחד הן ג"כ נמנין כדעה אחת, דכתב הרמב"ם "אמרו טעם אחד אפילו משני מקראות אין נמנין אלא כאחד" דמשמע דבודאי אם אמרו שנים דין אחד ממקרא אחד הן נמנין כאחת. וכבר הקשה עליו הרמ"ך וז"ל תמה הוא מאי אפילו דקאמר, אדרבה דוקא משני המקראות הוא דאמרינן דאין מונין להן אלא אחד אבל אם יאמרו שנים ממקרא אחד מונין להן בשנים, וצ"ע.

ויתכן לתרץ דהרמב"ם מיירי דוקא בנוגע לצירוף תלמיד למנין דהוראה, דאזי ס"ל שצריך התלמיד להוסיף סברא חדשה ומקור חדש דזהו הדין והפסק, כדי שימנה כל תלמיד לדעה נפרדת, משא"כ בב"ד עצמו יכולים הדיינין לומר אותו סברא ומקור דווחי ההלכה וכ"א נמנה בפ"ע, דבב"ד מונין את הדיינין ולא הדעות והסברות. משא"כ תלמיד אינו נמנה במנין להוראה אא"כ הוא מחדש סברא חדשה וטעם בפני עצמו דווחי ההלכה והפסק. וכן מסתבר דאל"כ אפילו אם כל הדיינים מחייבים ויש דיין אחד המזכה את הנידון כל תלמידיו היו יכולים להסכים עמו ולהצטרף עמו כנגד שאר הדיינים, וזה אינו

מסתבר כלל. ועל כרחך דאין מונין את התלמידים אא"כ יש להם טעם וסברא חדשה בפנ"ע (272).

15. תוספות מסכת סנהדרין דף לד עמוד א ד"ה מה פטיש

מה פטיש זה - רבינו שמואל גריס מחלק שאין הפטיש מתחלק אלא הסלע וקשה דהוה ליה למימר מה הסלע מתחלקת וכן בפרק רבי עקיבא (שבת פח: ושם) גרס מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות אף כל דיבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא היה מתחלק לשבעים לשון והו"ל למימר נמי מה סלע מתחלקת ומפרש ר"ת וכפטיש

יפוצץ סלע שהפטיש מתחלקת מן הסלע כדאמרי' במדרש מעשה בא' שלקח סנפירין הלך לבודקו נתנו על הסדן והכהו בקורנס ונבקע הסדן ונחלק הקורנס וסנפירין עומד במקומו היינו הוא דכתיב וכפטיש יפוצץ סלע.

16. מהרש"א על סנהדרין דף לד/א

מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות כו'. עיין בתוס' שפירש ר"ת שהפטיש מתחלק מן הסלע כו' בא' שלקח סנפירין כו' נבקע הסדן ונחלק הקורנס וסנפירין עמד במקומו כו' ע"ש עי' בתוספות ובפ' החליל הקשו על פירושו מההיא דתענית עיין שם ועוד קשה דהכא מדמה תורה לברזל של הפטיש מה ברזל הפטיש מתחלק לכמה ניצוצות כו' וכן בפרק רבי עקיבא ובפ' קמא דקידושין מדמה הפטיש ליצר הרע דאמרינן שם אם פגע בכך מנוול זה כו' אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע ויש לפרש זה דלפום הנהו דרשות סלע הוא מלשון חכמים סלע שהוא מטבע שהיא ג"כ ממתכת וברזל ודימה בפרק קמא דקידושין את האדם בצורתו אם טוב ואם רע לצורת סלע כי כמו שהסלע הישנה ממלך ראשון שנפסלה לא נפסל רק צורתה הישנה והאש מתיך אותה והפטיש מפוצץ אותה לתת לה צורה חדשה וטובה היוצאת כן צורת האדם שהיה לו צורה נפסלת רעה ממלך הראשון הזקן שהוא יצר הרע הנה על ידי האש התורה שהיא כתובה לפניו באש כו' מתיך ומבטל ממנו צורה הראשונה ועל דרך זה דימה אותו ג"כ לפטיש שהוא מפוצץ הסלע ונותן לו צורה חדשה כן ד"ת נותנין לאדם הנפסל בצורתו צורה טובה ורוח חדש שהוא היצר טוב ועל זה מביא שם כל האי קרא כי הנה כה דברי כאש וכפטיש וגו' שדימה התורה לאש ולפטיש להחזיר לאדם צורה ורוח חדשה כמו האש והפטיש לסלע וקושי הברזל שאמרו שם שהוא מתפוצץ הוא על הברזל ומתכת של הסלע שאף שהוא ברזל הוא מתפוצץ ע"י הברזל אחר שהוא הפטיש ובתענית על קושי הברזל שבפטיש קאמר כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל דהיינו על ידי התורה הוא קשה כברזל הפטיש שהוא מפוצץ מתכת אחר דהיינו הסלע ותו לא מידי ודו"ק:

17. דף על הדף מסכת סנהדרין דף לד עמוד א

בעין אליהו מפרש, שהתורה נקראת סלע על שם דברי הכתוב 'ושני לוחות אבנים'. והנה כמו שמסתמים את האבן כפי הצורך להאבן, כן המקראות נקראים אבן, והחכם הדורש נמשל לפטיש, ובעת שדורש המקרא לכמה טעמים גם הוא מחלק את האבן לכמה ניצוצות.

עוד הביא שיש גורסים 'מה פטיש זה' 'מתחלק' כמה ניצוצות, והפירוש לפי זה, דבעת שהחכם חוקר דין ורוצה להביא ראיה מהמקרא, וה' יסייעהו שילמוד מזה כמה דינים, והמשל בזה, כמו שרוצה להכות בפטיש והפטיש חלוק לכמה ניצוצות, כן יודע לו אח"כ שבמקרא הזה יש כמה טעמים וכמה דינים, ומתחילה היה בדעתו שאין בו כי אם דין אחד ואחר כך יראה בשכלו שיש כמה דינים.

בבן יהוידע מפרש, מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. פירוש, פסוק אחד תוכל לפרשו על כמה טעמי הלכות שונות. וקשה, אם כן למה אמר שתיים.

ונ"ל בס"ד, תחלק תיבת שתיים וקרי בה שתי ים, פירוש מקרא אחד דבר אלקים, אך אתה שתי מקרא זה ים, שתשיתיהו כמו ים שיש בו מים הרבה מאד, כן זה הכתוב יכיל בקרבנו כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. ומ"ש מה פטיש זה מתחלק, נ"ל בס"ד נקיט פטיש אותיות פשטי בהיפך אתוון, רוצה לומר לא מבעיא חלק הרמז או הדרש יוצא לכמה חלקים אופנים שונים, אלא גם חלק הפשטי שבמקרא יוצא לכמה טעמים.

18. שערים מצויינים בהלכה

שם ע"ב הא כיצד יום לתחילת דין, לילה לגמר דין. פרש"י דכתיב "ושפטן", ועיקר משפט היינו גמר דין. והקשה בטורי אבן במס' ר"ה (כה:): הא רש"י מפרש שם, מה משפט ביום דמשפט היינו תחילת דין, ותירץ דודאי בין תחילת דין בין גמר דין בכלל משפט הן, ובכלל ופשטו בכל עת, אלא דאתי קרא דביום הנחילו וגלי אקרא דושפטו בכל עת, דלא אתחילת וגמר דין קאי האי בכל עת, אלא לצדדין קתני, תחילת דין דושפטו ביום דכל עת [היינו כל עת שביום], וגמר דין דושפטו לחוד אפי' בלילה דכל עת [פי' דליכא למימר דהאי

19. שערים מצויינים בהלכה

כתב בקצה"ח (חו"מ סי' ז סק"ב) דכיון דאינו פסול בלילה אלא תחילת דין, וגמר דין כשר בלילה, א"כ אפי' כשעשו גם המשא ומתן דהיינו תחילת דין בלילה, מ"מ כשר בדיעבד, דהא גמר דין כשר בלילה, אלא שהיה המשא ומתן בפסול, ומ"מ לא מיפסל מחמת זה הגמר דין, דלא גרע מדיינים שפסקו בלי משא ומתן דלא מיפסל, אלא שאין ראוי לכתחלה שיגמרו את הדין בלילה כיון שהיתה תחילת הדין בפסול, ומ"מ אם עברו ודנו דיניהם דין, אבל אם עברו וקבלו עדות בלילה, פסול אפי' בדיעבד, דהוי כמו שפסקו הדין בלא קבלת עדות, עי"ש שמיישב בזה סתירת השו"ע. וכתב עליו הנתיבות (שם סק"ב) שאם היה התחלת הדין בלילה אף אם עברו וגמרו הדין, אין דיניהם דין, דכיון שהיתה התחלתו בפסול, ממילא לא היה להם דין ב"ד, וא"כ יכולים הבע"ד להחליף טענותיהם, ואין הוראה שלהם חשיב כלום, ולכן בטל גם הגמר דין [ויש שם ט"ס, שכתוב "אין יכולים להחליף טענותיהם", וצריכים למחוק תיבת "אין"]. ועי' בדברינו לעיל (יא: ד"ה מה משפט) שהארכנו בענין אם עברו ועשו תחילת דין בלילה, אם דיניהם דין, ובענין קבלת עדות בלילה.

כתב בחי' הר"ן במס' ר"ה (שם ד"ה חק) דהא דריני ממונות גומרין בלילה, אין הטעם משום דהגמר לא בעי יום, דלעולם יום בעינן, ורק כיון שהיה ההתחלה ביום, שדינן הגמר דין בתר תחילתו, וכאילו נגמר ביום דמי. ועי' בגליוני הש"ס להגרי"ע שיש לדון מזה לענין סעודת שבת ויו"ט ור"ח דאזלינן בתר ההתחלה, ואם היתה ההתחלה ביום אף שהיה גמר סעודה בלילה מזכירין של שבת, דשדינן הגמר בתר ההתחלה כו' עי"ש. ועי' בשו"ע (או"ח סוס"י קפח) וברמ"א (או"ח סי' רעא ס"ו) ובמג"א (שם).

20. רשימות שיעורים

דף לד: דיני ממונות דנין ביום. מנה"מ א"ר חייא בר פפא דאמר קרא ושפטו את העם בכל עת, אי הכי תחלת דין נמי, כדרבא דרבא רמי כתיב ושפטו את העם בכל עת וכתיב והיה ביום הנחילו את בניו הא כיצד יום לתחילת דין לילה לגמר דין.

והנה לכאורה מוכח מהא דגומרין את הדין בלילה דחל חלות שם דין בלילה, ואין לילה מופקע מדין, אלא דחל הלכה שאין מתחילין את הדין בלילה משום דאין קובעין ישיבת ב"ד בלילה, ודין זה הוי הלכה בדיני ישיבת ב"ד, [ודומה להלכה שאין ב"ד נזקקין לדין שהוא פחות משו"פ, אולם אם כבר התחילו לדון בשו"פ אזי חל גמר דין אף על פחות משוה פרוטה. דשיעור שוה פרוטה הויא הלכה בישיבת ב"ד אבל לא בעצם חלות שם דין] ולכאורה

תהא בזה נפ"מ בדין יחיד מומחה אי יכול להתחיל ולדון בלילה, די"ל דמאחר דאין חלות שם ישיבת ב"ד בלילה דדין זה אינו חל אלא בב"ד ולא ביחיד מומחה שאינו מהווה חלות שם ב"ד (וכדמבאר ברמב"ם פ"ה מהל' סנהדרין הי"ח שאין ההוראה לפני יחיד מומחה הוראה בב"ד). מאידך י"ל דדין זה חל אף ביחיד מומחה, דההלכה שאין מתחילין את הדין בלילה אינו דין בישיבת ב"ד אלא הוי הלכה בכל תחילת דין, וחל דין זה אף בישיבת דיין בעלמא. [ולכאורה אף ההלכה שאין נזקקין לדין פחות משו"פ חל נמי לגבי יחיד מומחה, שאין יחיד מומחה נזקק לדון דין תורה על פחות משו"פ, אולם מסתבר לומר שאם יחיד מומחה קבע את עצמו והתחיל לדון על פחות משו"פ דאזי שפיר יכול לפסוק ולגמור את הדין על פחות משו"פ, דחל על פסק דינו חלות שם דין. דעיין ברמב"ם (פ"ב הל' סנה' ה"י) וז"ל אע"פ שאין ב"ד פחות משלשה מותר לאחד לדון מה"ת שנאמר בצדק תשפוט עמיתך עכ"ל. ומבאר דלהרמב"ם יחיד מומחה מורה בתורת דין, דחל בהוראת יחיד מומחה חלות שם דין ומשפט, ואינו מורה רק בתורת הוראה בעלמא, ולפי"ז י"ל דאין יחיד מומחה יושב בתחילה לדין בלילה, אע"פ שאינו חלות שם ב"ד, דההלכה שאין מתחילין דין בלילה הוי הלכה בתחילת דין ובישיבת דיין בעלמא לדון.

21. גמרא הלכה ברורה

...אין דנין בלילה בתחילת דין, אבל אם התחילו לדון דיני ממונות ביום - גומרין בלילה. וי"א דאם עברו ודרנו בלילה דיניהם דין.

(חושן משפט ה, ב)

...אין מקבלין עדות אלא ביום, ואם קבלוה בלילה, אפילו היו עדיו רדופים לילך למדינת הים - אין דנין על פי אותה קבלה. הגה. מיהו אם קבלו עליהם בעלי הדינים לקבל העדות בלילה, מקבלים אפילו לכתחילה.

(חושן משפט כח, כד - לא צוין בעין משפט)

דיני ממונות בלילה

א. גמר דין בלילה. בפירושו למשנה כותב רש"י בד"ה וגומרין, שגומרין דיני ממונות בלילה אם רצו, משמע לכאורה שיכולים מלכתחילה לקבוע שיישבו לגמור את הדין בלילה. כך עולה מפירושיהם של הר"י אלמארי והנימוקי יוסף על המשנה, וכן משמע מדברי התוספות במסכת יבמות (קד, א בד"ה מר) והרא"ש ביבמות (פרק יב, סימן י').

מאידך כותב הנימוקי יוסף על סוגית הגמרא (דף יג, א בדפי הרי"ף): "אם התחילו ביום ולא הספיקו לגמור - גומרין בלילה", ומדייק בעל ברכי יוסף (תרי"מ, כה, יא) מלשונן שאין לקבוע מלכתחילה שיגמרו את הדין בלילה. כן היא דעת המהרש"ל בים של שלמה (יבמות פרק יב, כא) שאין לעשות כן לכתחילה. על כן נראה שצריך ליישב את דברי הנימוקי יוסף שלא יהיו סותרים ולומר שגם בפירושו למשנה הוא מסכים שאין לעשות כן, אלא להיפך, שגומרים אם רוצים, כלומר שאין מוכרחים לגמור בלילה ויכולים לחכות עד למחרת.

לפי"ז אפשר שזוהי גם כוונת רש"י, וא"כ אין ראייה כלל שיש מי שסובר שניתן לקבוע את גמר הדין בלילה מלכתחילה.

22. ספר עינים למשפט

ה. נגעים ביום, ופ"ג מה' סנהדרין ה"ג.

והנה המנ"ח (מ' קסט) כתב לחדש דהא דאין רואין את הנגעים בלילה ובשעות מיוחדות ואף סומא דפסול, דוקא לראות את הנגע אבל לפסוק הדין — אם ראה ביום — לומר טהור או טמא או מוסגר ומוחלט, וכן אם פקת ראה והכהן צריך לומר טהור או טמא דודאי כשר אף סומא, דעיקר הקפדת התורה היא רק על הראיה ע"ש, וכלשון הפסוק וביום הראות בו.

וי"ל שהראיה היא התחלת הדין וכמו גבי ד"מ בהתחיל ביום גומר בלילה הטעם הוא שכיון שהתחיל ביום יכול לגמור, ועי' במאירי שצריך שיסכימו במשא ומתן שלהם ביום וכל שהסכימו עליו ביום אם ירצו לחזור למור"מ בלילה סמוך לגמ"ד עושין, וי"א שאין מור"מ בלילה כלל אלא שצריך שיהיו מוסכמים ביום על כל המור"מ, וכי שהראשון עיקר, וי"ל שהיינו טעמא דמכיון שכבר התחיל מותר לגמור, דבתר תחילתו שדנין ליה וכאילו נגמר ביום, וכ"כ הר"ן (רפ"ג) ע"ש, וזהו גם ד' הי"א במאירי.

ואולם הר"ן בחי' דמכילתין כתב להדיא דודאי כנגעים בין תחלת דין — הראיה, בין גמר דין מה שהכהן מטהר או מטמא וכמ"ש להורות ביום הטמא גו' אלמא נגעים ביום בעינן לכולהו מילתייהו ע"ש, והיינו שעל הראיה הרי כתוב וביום הראות ועל ההוראה כתיב להורות ביום וכ"ה מפורש בתו"כ «רבי אומר למה בא ולהורות ביום מלמד שביום הוא מטמא וביום הוא מטהר» ותנינא

23. רשימות שיעורים

דף לד: גמ'. דיני ממונות דנין ביום וכו' מתניתין דלא כר' מאיר דתניא רבי מאיר אומר מה תלמוד לומר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וכי מה ענין ריבים אצל נגעים, אלא מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום, דכתיב וביום הראות בו אף ריבים ביום. ומה נגעים שלא בסומין דכתיב לכל מראה עיני הכהן אף ריבים שלא בסומין.

עיין ברמב"ם (פ"ג מהל' סנה' ה"ג) וז"ל אין מתחילין את הדינין בלילה, מפי השמועה למדו שהדינין כנגעים שנאמר כל ריב וכל נגע מה ראית נגעים ביום בלבד אף הדינין ביום בלבד עכ"ל. וצ"ע דהרמב"ם פסק כרבנן שאין מתחילין את הדין בלילה אך גומרין את הדין בלילה, אולם הרמב"ם הביא את הדרשה דמקיש ריבים לנגעים דר"מ דס"ל שאין גומרין את הדין בלילה. ועוד צ"ע דהרמב"ם פסק דסומא באחת מעיניו כשר דלא כר"מ (בפ"ב מהל')

24. גמרא הלכה ברורה

ב. בדיני ממונות ובוה"ז. הש"ך (שם) כותב שאין דין זה שייך בדיני ממונות, ועוד, שלא אמרו את הדין אלא לדיינים שאמרו טעם אחד משני מקראות, אבל אם אמרו טעם אחד ממשניות או גמרות אין בזה חסרון, שהרי מצינו בכמה מקומות שדין אחד נלמד מסוגיות שונות.

בעל קרן אורה כותב שהדין בדיני ממונות תלוי בטעם: אם הוא מפני שבדאי טועים – הרי הוא הדין בדיני ממונות: אבל אם הוא מפני שצריכים לומר כל אחד טעם משל עצמו – הרי זה רק בדיני נפשות.

הרמ"א בחושן משפט (כה, ב) כותב בשם מהרי"ק שאפילו אם אין הרבים מסכימים לדין מטעם אחד, אלא שכל אחד אומר טעם אחר, מכל מקום נחשבים לרבים ופוסקים על פיהם כיון שסוף סוף מסכימים בעיקר הדין. נראה שאין על כך חולק, אבל מדברי הרמ"א למדנו שהדרך העדיפה יותר לפסיקת הדין היא שיאמרו כולם טעם אחד והרי זה שלא כדברי בעל קרן אורה המפרש שבדיני נפשות הדרך העדיפה היא שכל דין יאמר טעם אחר.

א. ספר אז ישיר- ירח האיתנים

✽ רמז לתקנת היום השני

בשו"ת צ"ץ אליעזר (חלק י"ז, ס' ע"ד אות ד') מביא את דברי הזוהר בענין שני סוגי הדין, שאע"פ שהתורה קבעה רק יום אחד לר"ה, מ"מ מאחר והדין ביום הראשון דינא קשיא הוא, ואין העולם יכול לסבול דין זה, לכן יש דין גם ביום השני, דינא רפיא. ומוסיף לבאר שבאמת אף לקביעות היום השני יש רמז בתורה וכן יש קבלה בע"פ שיש יום שני לר"ה בו הדין הוא ברחמים, והוא מביא ביאור נפלא על הפסוק (תהילים ס"ב) "אחת דבר אלקים, שתים זו שמעת, כי עוז לאלקים" - מספר הדרושים "אגודת אזור", להגאון רבי משה זאב מרגליות (אב"ד ביאליסטוק, בעל "מראות הצובאות") שכתב בשם הגאון רבי ברוך בנדט משקלוב, אביו של הגאון רבי מנחם מנדל משקלוב (תלמיד הגר"א), וז"ל האגודת אזור (ביאליסטוק תקפ"ד, דף י"ב ע"ב):

תהילים ס"ב, "אחת דבר אלקים, שתים זו שמעת, כי עוז לאלקים הוא וכו'" - שמעתי מביד"ז הרב המנוח המופלג בתורה ויראה ובטחון, מוהר"ב בענדיט ז"ל (אביו של הרב המקובל המפורסם בתורה ובחסידות מוהר"מ מנדיל נ"י, אשר איתן מושבו כעת בירושלים תובב"א) ביאור נחמד על הכתוב הזה, אשר יאמר כי הוא זה, דאיתא בזוה"ק פרשת פנחס טעם על מה שאנו עושין ר"ה שני ימים אפילו בארץ ישראל, לפי שיום הראשון של ר"ה הוא יומא דדינא קשיא, דלא הוה יכול עלמא למסבל דינא דמלכותא קדישא, לכן הן שני להקימו במשפט, באשר יום שני הוא דינא רפיא. והנה כי כן יאמר הכתוב, אחת דיבר אלקים, ר"ל אלקים דיבר בתורתו הקדושה לעשות יום אחד בלבד ר"ה ולא שתים. והנה 'שתים' זו שמענו מפי הקבלה, לעשות שני ימים ר"ה כיומא אריכתא, לזה אומר שהטעם בזה כי ביום הראשון הוא עוז לאלקים, שהוא מדת הדין הקשה ועוז, ולא היה העולם יכול לעמוד בו. לכן באה הקבלה לעשות יום שני שהוא דינא רפיא, וע"י תקיעת שופר והזכרת פסוקי מלכויות

זכרונות ושופרות יתהפך הדין לרחמים. משא"כ ביום הראשון שהוא מדת הדין הקשה לא היה אפשר להפכו לרחמים כי אם ע"י זכות גדול ועצום.

וכתב על זה בציץ אליעזר שם, וז"ל:

הנה כי כן היום השני הזה של ר"ה שהותקן לנו עפ"י הקבלה מהוה תשלומין והשלמה ליום הראשון הכתוב בתורה שבכתב, וכפי שכותבים הוא מרומו בתו' של תקעו "בחדש" שופר, ר"ת ב' חדש, וכחו אתו ע"י תקיעת השופר והנלוח לו פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות, להפוך מדת"ד למדת הרחמים לחננו ולברכנו.

וע"ש שהביא עוד רמזים לזה, ומדברים אלו מבואר, שיומו השני של ר"ה אינו ככל תקנות חז"ל אלא מפי הקבלה למדו שיש להוסיף יום נוסף לר"ה, ויום נוסף זה נחשב לתשלומין של היום הראשון שביום זה יש דינא רפיא מה שאין נוהג ביום הראשון. ולפי זה, אף שבתורה אין ר"ה נוהג כי אם יום אחד מו"מ יש מסורה בתורה שבעל פה שיש לעשות יום שני לר"ה כפי הצורך.